

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Евелина Антонова Христова

департамент Медии и комуникация, Нов български университет

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление

2.1. Филология

Научна специалност: Общо и сравнително езикознание (Общо езикознание)

с дисертационен труд на тема: „Езикови характеристики на фалшивите новини”,

представен от Руслана Маргова, задочен докторант в Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

с научен ръководител: доц. д-р Екатерина Търпоманова

I. Представяне на докторанта въз основа на подадената документация

Руслана Маргова работи като международен редактор в печатни и онлайн медии от 2004 г. до днес. Също така е и преводач на свободна практика. Езикът е основният инструмент за работа и обект на основната ѝ дейност. Докторант Маргова е последователен и дългогодишен възпитаник на СУ „Св. Климент Охридски“, където през 1997 г. завършва българска филология, френски език и литература. През 2001-2002 г. добива допълнителна квалификация по английски език и литература, а през 2003-2004 г. – по компютърна лингвистика. Тя работи с български език, на ниво С1 с английски и френски език и ползва руски, испански, немски и новогръцки.

Съгласно доклада от преминалата проверка през системата за антиплагиатство дисертация, както и съпътстващите го документи (Протокол и Становище от научния ръководител), откритите сходства са регламентирани и не носят признаци на плагиатство.

II. Оценка на качествата на дисертационния текст

Разработваният в дисертационният труд проблем е без съмнение актуален. Фалшивите новини, във всичките си вариации и трансформации, са бич за съвременните граждани. Малцина са хората, които успяват да се ориентират в информационния поток без да се объркват по отношение на истинността на информацията, надеждността на източниците и наклона на значението и анализа ѝ, предложен от поднасящия източник. Не по-малка е и

значимостта на проблематиката, тъй като фалшивите новини могат и биват използвани за повлияването на нагласите и поведението на големи групи от хора, контрол на техните действия и насочване на мислите и намеренията им в настояще и бъдеще време. Дезинформацията, не просто не може да остане единствено в полето на езикознанието, но трябва да бъде разглеждана в социалния контекст, за който всъщност бива създавана. В този смисъл, задачата, която си е поставила Руслана Маргова е нелека и до голяма степен необхватна. Тя успява, обаче, да постави граници на своето изследване и да ги изпълни в максимална степен.

Трудът, който представя, се състои от 213 страници текст, обособени в увод, девет части и заключение. Деветте части са както следва:

Понятия, свързани с фалшивите новини

Темата за фалшивите новини в историята и в журналистиката

Граничните области

Философски положения

Преглед на изследваните езикови маркери за дезинформация

Ренаративът като белег за възможна дезинформация

Употреби на ренаратива в медиите

Други маркери на дезинформацията и тенденции в журналистическите заглавия

Езикови експерименти с употребата на ренаратив

Документални записи на случаи с дезинформация

Изброявам ги така, тъй като разделянето на девет отделни обособени части е трудно за проследяване и обърква читателя. Бих предложила на докторанта в бъдещи големи изследвания да групира текстовете в по-малко на брой глави, които да обединяват близките по смисъл части.

Поставената цел на изследването е да се открият езиковите характеристики на дезинформацията в новините на български език във времето на постистината. Обект на изследването е българският език, а предмет на изследването са медийните текстове, публикувани в онлайн медиите, както и в т.нар. трансмедийни публикации.

Работните хипотези, по които се работи, са че е възможно да съществуват формални езикови характеристики, които да подсказват, че даден текст не е достоверен или по-общо: че става дума за дезинформация; и че съществуват определени езикови конструкции, използвани

в журналистическите текстове като заглавия, които предполагат възможност за недостоверна информация.

След детайлно запознаване с работата можем да отчетем целта за успешно изпълнена, а работните хипотези за потвърдени.

В „Понятия, свързани с фалшивите новини“ (стр. 17-46) докторантът предлага изчерпателен към момента на написването му понятиен апарат, подбран и подреден в клъстерен подход за систематизация, основан на смислови ядра. Първият клъстер е обединява понятията, свързани с описанието на самата дезинформация. Второто ядро е посветено на понятията, свързани с начините за осъществяване на дезинформацията, както и с основните участници на полето на дезинформацията, които извършват самото дезинформиране; както и с някои от ефектите на дезинформирането. Третият клъстер е свързан с усилията за противопоставяне срещу дезинформацията и нови понятия в съвременната журналистика.

„Темата за фалшивите новини в историята и в журналистиката“ (стр. 47-62) предлага исторически преглед на случаите на дезинформация. Без да е излишно разточителна, тази част предлага сериозен поглед към историята на фалшивите новини, както и към ролята на потребителите за тяхното разпространение. Отбелязвам като сериозен пропуск отсъствието в прегледа на П.Т. Барнъм.

В „Граничните области“ (стр. 63-75) докторантът разглежда кратко областите, които имат допирна точка, повлияни са от или в тях се използват прийоми на фалшивите новини. Бих искала да отбележа, че по отношение на Фалшиви новини и информация е важно да се изтъкне, че в България има добри практики по темата, като например курсът „Медийна грамотност“ в департамент „Медии и комуникация“ на Нов български университет, както и въведеното гражданско образование в рамките на базовото образование на всички бакалавърски програми на НБУ, в което има застъпени елементи на медийна грамотност.

„Философски положения“ (стр. 77-96) е част от дисертацията, която маркира полетата на истината и неистината в контекстна основни философски теории.

„Преглед на изследваните езикови маркери за дезинформация“ (стр. 97-112) разглежда откриването на езикови характеристики на дезинформацията, като прави преглед на съществуващите научни достижения и вече дефинираните езикови маркери, свързани дезинформацията.

В „Ренаративът като белег за възможна дезинформация“ (стр. 113-142) докторант Маргова навлиза в същността на поставения изследователски проблем. Разглежда ренаратива в неговото значение и употреба, спира се на инференциала, представя дубитатив, адмиратив и индикатив, както и езиковата омонимия на ренаратива.

„Употреби на ренаратива в медиите“ (стр. 143-155) се опира на основната характеристика на медиите, които препредават чужда информация и употребата на наратива при това предаване. В обобщение докторант Маргова заключава, че става дума за няколко проявления на ренаратива в журналистическите текстове:

1. Авторът е неясен
2. Да се направим на някого друго
3. Не гарантираме за съдържанието
4. Като алиби
5. Приказност
6. Ренаратив в подмамващи заглавия

И преминава към същностен момент на дисертацията, а именно – използването на формите на наратива за откриване на фалшива информация.

Частта „Други маркери на дезинформацията и тенденции в журналистическите заглавия“ (стр. 155 – 176) бих наименувала различно. Употребата на „други“ създава усещане за не толкова голяма важност, докато в частта се разглеждат и обясняват важни за темата явления и употреби. Употребата на кликбейт заглавия, използването на сегашно предсказно време за нещо неслучило се и неслучващо се; навлизането на хеджиращи думи в българския език; дисклеймърите и сайтовете сателити са „отровен коктейл“ за качествената професионална журналистика и допринасят за създаването на изключително неблагоприятна среда както за журналистите, така и за специалистите по комуникация, които се опитват да предават съобщенията на своите клиенти. Представените от Руслана Маргова допълнителни стратегии работят заедно с ренаратива или успоредно с него, като по този начин допринасят за дезинформиране на обществото. Добавянето им към базата от знания по темата би могло да улесни откриването на дезинформацията.

В „Езикови експерименти с употребата на ренаратив“ (стр. 178-208) може да се види огромният обем от изследователска работа, която е свършена за целите на дисертацията. В

Експеримент 1 са подбрани и събрани ръчно, анализирани от докторанта и анотирани от трима носители на езика 622 заглавия за период от 7 години от български новинарски медии с ясни собственици за откриване на ренаратива или омонимните му форми в заглавията и да се проследи неговата функция. В Експеримент 2 се разглеждат конкретни текстове, групирани тематично. Разгледани са девет случая в политически новини, както и криминални, международни, политически, здравни, спортни и светски, научни новини и новини, свързани с тероризъм.

В „Документални записи на случаи с дезинформация“ (стр. 209 - 215) представя пет случая, които представляват документален разказ за възприемане или създаване на фалшиви новини и дезинформация.

Заклучението на работата рамкира проведеното изследване и предлага основни изводи. На първо място това е доказаният от докторанта факт – определени езикови характеристики на българския език – като ренаратив от хипернаклонението на възпроизведената реч реалис II – могат да бъдат четени като белег за дезинформация. Също така съществуват и други езикови конструкции (част от кликбейт заглавия, подменени лийдове и хеджиращи думи), които предполагат недостоверна информация. Съставен е понятиен апарат за българския език, с който да се опише дезинформацията и проявленията ѝ в медийната среда в България. Направен е исторически преглед на редица случаи, успоредяващи се с дезинформацията, манипулацията, мистификацията, пропагандата.

Освен за изключително професионално, намирам и за особено красиво, почти поетично, изказано следното: „Ренаративът се намира на едно особено деструктивно място – приписва на един предмет определено свойство и едновременно го отнема, противоречи на информативността на изказването и в същото време информира. Казаното е казано, дори и да бъде коригирано по-късно, дори да се самоанулира, то оставя следа, влияе, моделира, предразполага мисленето.“ (стр. 51). Предлагам на докторант Маргова да го отдели за задната корица на книгата, която да издаде на базата на дисертацията си.

Дисертацията на докторант Маргова представлява изключително интересно изследване с интердисциплинарен подход. За целта тя е успяла да подбере значими, актуални и адекватни източници, чрез които да постигне задълбоченост и изчерпателност на проучването. Руслана Маргова представя 244 библиография от източници, от които 107 на български език и 137 на английски, немски и френски език. Прегледът на библиографията показва ясно мултидисциплинарният характер на работата и изключително сложното

пресичане на различни и до голяма степен разнородни области на науката. Изненадваща е библиографската осведоменост, която е демонстрирана в широк обхват от теми, които обичайно не биха били разглеждани едновременно и от един човек.

Не може да не се отбележат достойнствата на труда по отношение на доказване с нови средства на съществени страни на вече съществуващи теории, хипотези и др., конкретно ще посоча кликбейт стратегиите, описани в англоезичната научна литература, доказани и допълнени от докторант Маргова в частта „Други маркери на дезинформацията и тенденции в журналистическите заглавия“

Бих искала да насоча вниманието към прецизността и коректността, демонстрирани при събирането, обработката и анализа на емпирични данни. Тук е мястото да отбележа сред достойнствата на работата факта, че докторантът не е „залитнал“ към доказване на хипотеза, а е анализирал с „хладен ум“ наличните данни от множество различни посоки. Очакването, че в такава работа е възможно има уклон към твърдения, че с употребата на наратив може да се докаже дезинформация, беше положително неоправдано. Употребата на ренаратив е поставена адекватно в контекста на цялостната употреба на езика, както и в социалните аспекти на тази употреба. По тази причина мога да оценя много висока степен на достоверността на материала, върху който се градят приносите.

В хода на работата са получени факти, потвърждаващи известни вече теории за дезинформацията (като хеджирането, кликбейт и др), а също така са получени и успешно доказани нови факти, свързани с употребата на ренаратива в журналистическия език за целите на умишлена или неумишлена дезинформация.

Дисертационният текст е съобразен във висока степен с композиционните изисквания.

Езиково-стиловите качества на изложението и степента на отклонение от книжовните граматични, правописни и пунктуационни норми прилягат на филолог и лингвист и са блестящи.

Бих искала да обърна внимание на съответствието на текста на автореферата с текста на дисертационния труд и да напомня, че съгласно нормативните изисквания и академичната традиция, авторефератът е единственият текст от дисертационния труд, който може да бъде цитиран, поради което би било добре дисертацията да бъде подходящо редактирана и издадена за широк кръг от читатели.

III. Приноси на дисертационното изследване

Приносните моменти в работата са посочени на с. 220 в дисертацията, разделени подходящо на езикови и интердисциплинарни. Струва ми се, че би било уместно **към интердисциплинарните да се добавят два – на първо място**, в част II - Понятия, свързани с фалшивите новини, се създава своеобразен речник на фалшивите новини, обяснен по езиковедски начин. Такива речници могат да се срещнат на различни места, но та са често непълни, не особено точни и им убягва именно играта с езика, която е успяла да улови и най-вече да обясни докторант Маргова. Както самият докторант отбелязва в затрудненията, които е изпитала при структуриране на своята работа „Третата трудност е понятийният апарат. Макар и решена до голяма степен, все още съществува размитост по отношение на понятията, свързани с дезинформацията. Изследването предлага уеднаквяване на речника, използван в български език“ (с. 15). Преодолявайки тази трудност, тя не си е дала сметка за извършеният принос.

Вторият приносен момент, който бих добавила, е възможността дисертационният труд, с несъществена редакция, да бъде публикуван и използван като учебно средство за борба с фалшивите новини за ученици, студенти, но и за всеки гражданин, който би проявил пропускливост по темата.

Приносите, които самата докторант Маргова е изброила, намирам за уместни.

Изводите от дисертационния труд могат да се използват от екипи от специалисти, които се борят с фалшивите новини и разработват софтуеър за тяхното отсяване или осветяване, както и от екипи от хора, които работят по създаване и реализиране на обучителни програми за разпознаване на фалшиви новини.

Списъкът с представени общо шест (от които три под печат) публикации на Руслана Маргова, оценявам като логичен и достатъчен:

Положително оценявам съавторството, което показва способността на кандидата да работи в научен екип и да участва в изследвания.

Открити са две цитирания, изразявам надежда, че повече автори ще намерят и оценят статиите на докторанта в бъдеще.

IV. Бележки и препоръки

Бих искала да отправя бележка по отношение на наименоването на частите в дисертационния труд. По-лесно за възприемане би било да се наименоват глави и да се представят по този начин.

Препоръчвам интернет адресите под черта да се съкращават, за по-лесно възприемане на информацията на страницата (например на стр. 67)

Препоръчвам на Руслана Маргова в своите изследвания и практика да опита да доразвие точка. 8.12. „Алгоритъм“ като се свърже с колеги от разнородни полета на работа в опит за съставяне на алгоритъм за откриване на ренаратива/инференциала/статалния перфект/дубитатива/адмиратива. Един алгоритъм за автоматично откриване на тези евиденциали действително би спомогнал и за автоматично откриване на вероятна дезинформация с методите на компютърната лингвистика и автоматичната обработка на езика.

Бих искала да попитам докторант Маргова дали е мислила по този въпрос и склонна ли е да продължи работата си в тази или подобна насока?

V. Публикации и участия в научни форуми

В тази част от рецензията ще отправя критична бележка по отношение на предоставените материали за докторанта, неговият професионален път и участието в конференции. Представеното CV е лаконично и твърде кратко. Не се представени данни за участие в научни форуми. Руслана Маргова е утвърден и познат специалист в сферата на медиите, поради което представеното CV, макар и да буди недоумение, е все пак достатъчно, за да се изпълнят формалните изисквания на процедурата. Публикациите и цитиранията отбелязах по-горе в текста. Не така стоят нещата по отношение на участието в научни форуми. След кратко търсене в интернет намерих участие на Рулана Маргова от м. ноември 2022 в юбилейна международна научна конференция на тема „Комуникацията и медиите на ХХІ век: образователни и професионални предизвикателства“ на Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Също така в МЕЖДУНАРОДНА ЮБИЛЕЙНА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК към БАН „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“ 2022. Също така в МЕЖДУНАРОДНАТА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ „ОТ СЛОВО КЪМ ДЕЙСТВИЕ: РАЗКАЗИ И РЕПРЕЗЕНТАЦИИ“ Факултет по славянски филологии на Софийския

университет „Св. Климент Охридски“. Прекратих търсенето, тъй като стана ясно, че и по този показател докторант Маргова отговаря на изискванията.

Изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ за апробиране и оповестяване на резултатите от изследването според чл. 5, т. 5 оценявам като покрити, както и минималните национални изисквания по ЗРАС.

VI. Заключение

В заключение искам да отбележа радостта си да изчета толкова смислено изследване и давам силно положителното си мнение на Руслана Маргова да се присъди образователната и научна степен „доктор“.

23 юни 2023 г.

Рецензент:

доц. д-р Евелина Христова